

De zondaar gerechtvaardigd

Context, structuur en eenheid van Lucas 18:9-14

Wanneer je naar de gelijkenis van de farizeeër en tollenaar kijkt (18:10-14) en deze aanlegt tegen de aanleiding voor Jezus om deze parabel te vertellen (18:9), dan valt op dat het in de aanleiding om *een* groep gaat, terwijl de gelijkenis om *twee* figuren draait. Dat brengt mij tot de kernvraag van dit artikel: Wat wil deze parabel duidelijk maken aan hen 'die van zichzelf overtuigd zijn dat zij rechtvaardig zijn en die de rest minachten'? In dit artikel schenk ik allereerst aandacht aan de plaats van de perikoop in de context en aan de structuur van 18:9-14. Daarna bespreek ik de aanleiding (vers 9) en vervolgens de gelijkenis met zijn conclusie (verzen 10-14). Aan het eind zoek ik antwoord te geven op mijn kernvraag.

Vertaling

- 9 a Maar hij sprak ook met het oog op sommigen die van zichzelf overtuigd zijn dat zij rechtvaardig zijn
b en die de rest minachten, deze gelijkenis:
- 10a "Twee mensen waren opgegaan naar de tempel om te bidden:
b de ene een farizeeër en de ander een tollenaar.
- 11a De farizeeër, die op zichzelf ging staan,
b bad dit:
c "God, ik zeg u dank dat ik niet ben zoals de rest van de mensen:
d rovers, onrechtvaardigen, echtbrekers of ook als deze tollenaar.
- 12a Ik vast tweemaal per week.
b Ik geef tienden van alles wat ik verwerf."
- 13a De tollenaar, die van verre stond,
b wilde zelfs zijn ogen niet naar de hemel opheffen,
c maar sloeg zich op de borst,
d zeggend:
e "God, verzoen u met mij, zondaar."
- 14a Ik zeg u:
b "Deze daalde gerechtvaardigd af naar zijn huis in tegenstelling tot diegene,
c omdat een ieder die zichzelf verhoogt, vernederd zal worden,
d maar hij die zichzelf vernedert, verhoogd zal worden."

Koninkrijk en gerechtigheid

Lucas 18:9-14 maakt onderdeel uit van 17:11-18:34. Een nieuwe eenheid in het Lucasevangelie begint vaak met 'En het geschiedde' (zie bijvoorbeeld 6:12-7:10; 7:11-50; 8:1-21; 8:22-9:17 + 9:18-27; 9:28-50). De eenheid begint en eindigt met 'Jeruzalem': 'En het geschiedde tijdens zijn gang naar *Jeruzalem*

(17:11-19) en de uitspraak van Jezus "Zie, wij gaan op naar *Jeruzalem* ..." (18:31-34). Het thema van deze eenheid is het koninkrijk van God (17:20-21; 18:16-17; 18:24-25, 29), met Jeruzalem - stad van de koning en de tempel - als omringend kader. Bij dit thema van het koninkrijk hoort het aspect van de gerechtigheid, resp. rechtvaardigheid. Het is nog beter om met F.H. Breukelman te zeggen: In het koningschap gaat het om de gerechtigheid.¹ Dat aspect speelt een belangrijke rol zowel in deze passage (18:9-14) als in de voorgaande (18:1-18), die beide tot het lucaanse *Sondergut* behoren. Zie de vele woorden met de stam *dik-* (recht-): *ekdikeô*, *ekdikêsis*, *antidikos*, *adikia* in 18:1-8, *dikaïos*, *dikaïô* in 18:9-14.

Bidden

In beide passages neemt tevens het bidden een grote plaats in. Lucas 18:1-8 draait om de acte van het bidden, in 18:9-14 staat het gebed zelf centraal. Wanneer je naar de aanleiding en de gelijkenis kijkt, dan doet zich daarin een opmerkelijk patroon voor: waar in Lucas 18:1-8 het bidden de aanleiding is voor de gelijkenis over het verschaffen van recht, doet zich in 18:9-14 het omgekeerde voor: in de inleiding staat het aspect van de rechtvaardigheid centraal, terwijl het in de parabel om het gebed gaat. Het verschil tussen beide passages zit daarin dat het in de eerste passage gaat over het geloof in *Gods* rechtvaardigheid (in de betekenis van het

¹ F.H. Breukelman, *Bijbelse Theologie. Deel III,2 De theologie van de evangelist Matteüs*, Kampen: Kok 1996, 55.

verschaffen van recht), terwijl het in de andere passage gaat over *mensen* die van zichzelf overtuigd zijn dat ze rechtvaardig zijn.

Structuur

Lucas 18:9-14 bestaat uit twee delen: een inleiding (vers 9) en een parabel (verzen 10-13) met conclusie (vers 14).² Parabel en conclusie kennen een chiastisch patroon:

A	18:10	Opgaan - naar de tempel
B	18:11-12	Houding + gebed van de farizeeër
B'	18:13	Houding + gebed van de tollenaar
A'	18:14	Afdalen - naar zijn huis

- Opgaan (*anabainô*)(A) en afdalen (*katabainô*)(A') vormen in de Schrift een bekend woordpaar (zie ook het begin en slot van Lucas 2:41-51). Er is wel verschil tussen begin en einde; in 18:10 is sprake van twee mensen die naar de tempel, en dus naar Jeruzalem opgaan, in 18:14 ontbreekt de meervoudsvorm. Het enkelvoud (3^e persoon) wil niet zeggen dat alleen de tollenaar afdaalt. Wat de lezer uit het enkelvoud moet opmaken, is dat in tegenstelling tot het begin: 'Twee mensen gingen op naar de tempel', Jezus aan het slot laat zien dat de twee van elkaar verschillen: 'Deze (=de tollenaar) ging gerechtvaardigd naar zijn huis in tegenstelling tot diegene (=de farizeeër).'

- In het tussenliggende gedeelte van de gelijkenis is eerst sprake van de houding van de farizeeër (B), gevolgd door zijn gebed. Direct daarna krijgen we de houding van de tollenaar en zijn gebed te horen (B'). Zowel in houding als gebed doet zich verschil in lengte voor. De verteller van de gelijkenis is kort waar het gaat om de *houding* van de farizeeër in vergelijking met de tollenaar. Precies andersom is dat het geval waar het om het *gebed* gaat. Het gebed van de tollenaar is uitermate kort, bestaat slechts uit een zin, terwijl het gebed van de farizeeër verhoudingsgewijs drie keer zo lang is.

Inleiding

Lucas 18:9 vormt de inzet van de gelijkenis. Twee vragen doen zich voor: Waar hoort *kai* ('ook') bij? Bij *tên parabolên tautên* ('deze gelijkenis') of bij *pros tines* (als adres)? Dat hangt mede af van hoe het voorzetsel (*pros*) gelezen wordt. Er zijn, in het laatste geval, twee mogelijkheden:

1. 'tot' (20:9). Dan gaat het hier om een nieuw adres in vergelijking met het adres van 18:1 (=de leerlingen, zie 17:22).

2. 'met het oog op' (20:19). Dan gaat het om het formuleren van de bestemming van de gelijkenis.

Ik kies voor de tweede lezing ('met het oog op'). *Pros* opgevat als 'met het oog op' komen we namelijk ook in 18:1 tegen. Lucas vertelt twee gelijkenissen. In de inleiding noemt hij dan in beide gevallen de bestemming. Dit alles heeft ook gevolg voor de visie voor 'jullie', degenen die Jezus in 18:14 aanspreekt. Wie kiest voor de lezing van *pros* met 'tot' zal 'jullie' opvatten als 'degenen die van zichzelf overtuigd zijn dat zij rechtvaardig zijn ...'. Wie voor de andere lezing kiest, zal 'jullie' opvatten als het niet nader bepaalde adres van *eipen* dan wel menen - in het geval dat er geen wisseling van adres is na 17:22, 18:1 - dat de leerlingen hier worden aangesproken.

Terugkomend op de eerste vraag zou ik zeggen dat *kai* ('ook') hoort bij 'deze gelijkenis'. Kortom, Jezus vertelt de gelijkenis van de onrechtvaardige rechter en de vasthoudende weduwe (18:2-8) en ook (*kai*) deze gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar (18:10-14).

Het gaat met degenen voor wie de gelijkenis bestemd is om een niet nader bepaalde groep van mensen met een dichotomisch wereldbeeld, waarnaar zij de mensen in twee groepen indelen: van zichzelf overtuigd dat zij rechtvaardig zijn en de rest minachtend.³ De lezer zal aanvullen dat de overigen geminacht worden, omdat zij door de eerstgenoemden als onrechtvaardigen worden gezien. Alleen zichzelf beschouwen zij als rechtvaardig.

Farizeeër en tollenaar

De gelijkenis begint met 'Twee mensen gingen op naar de tempel om te bidden'.⁴ Er is geen verschil tussen beiden: ze gaan allebei op naar de tempel om te bidden.⁵ Direct daarna wordt duidelijk wie de twee zijn: *de*

² Zo ook D.A. Neale, *None but the Sinners: Religious Categories in the Gospel of Luke* (JSNT.SS 58), Sheffield: JSOT Press 1991, 166-178, bijz. 168.

³ Ontleend aan N. Förster, *Das Gemeinschaftliche Gebet in der Sicht des Lukas* (BTS 4), Leuven: Peeters 2007, 302.

⁴ In Luc. 19:46 noemt Jezus met woorden uit Jesaja 56:7 de tempel 'huis van gebed.'

een een farizeeër en *de ander* een tollenaar⁶, twee mensen die de verst van elkaar verwijderde lagen van de toenmalige joodse samenleving vertegenwoordigen: de farizeeër als de vertegenwoordiger van een onder het volk hooggeschatte religieuze gemeenschap en de tollenaar als representant van een beroepsgroep die niet alleen in het Jodendom, maar overal in de antieke wereld een buitengewoon slechte naam draagt.⁷ In het hart van de gelijkenis worden we - in dezelfde volgorde als in 18:10 - eerst met de farizeeër geconfronteerd en daarna met de tollenaar.

In het Lucasevangelie is de lezer hen beiden, tollenaar en farizeeër, al eerder tegengekomen. Zowel in 5:27-35 als in 15:1-32 is er kritiek van de farizeeën en hun schriftgeleerden op het feit dat Jezus met tollenaars maaltijd houdt. Ook in 7:29-30 staan de tollenaars en de farizeeën tegenover elkaar, in die zin dat de tollenaars zich wel hebben laten dopen (3:12) en daardoor God gerechtvaardigd hebben (*edikaiôsan ton theon*), waar de farizeeën dat niet hebben gedaan.

We zien hun beider gebedshouding en horen ieders gebed. Wat opvalt, is dat het woord 'bad' (*proseucheto*) wel voorkomt bij de farizeeër (18:11), maar bij de tollenaar ontbreekt. Kortom, de farizeeër doet ook waartoe hij gekomen is: naar de tempel gaan om te bidden (*proseuxasthai*). De farizeeër neemt ook echt de gebedshouding in, waar dat niet het geval is bij de tollenaar. Je zou zeggen dat de tollenaar niet tot gebed durft over te gaan, getuige het feit dat hij van verre staat, zijn ogen - uit schaamte - niet naar de hemel wil opheffen (Psalm 123, zie ook Luc. 9:16) en zich - teken van berouw - op de borst slaat.⁸ De inname van de gebedshouding van de farizeeër wordt in vergelijking met de tollenaar heel kort omschreven, maar dat heeft er dan ook mee te maken dat er meer woorden nodig zijn om uit te leggen dat de tollenaar het innemen van de gebedshouding al te ver vindt gaan.

Kijk je echter naar de inhoud van het gebed, dan ben je geneigd om te zeggen dat het woord 'gebed' bij hetgeen de farizeeër zegt, niet erg past. De man heeft het alleen maar over zichzelf (vijf maal 'ik'). Het woord 'bad' mag dan niet klinken bij de tollenaar, maar wat hij zegt, lijkt meer op een gebed.

Een lastige kwestie in vers 11 vormt *pros heauton*. Hoort het bij *statheis* ('ging staan') of bij *proseucheto* ('bad')? Voor beide posities zijn goede argumenten te leveren. Wanneer *pros heauton* bij *proseucheto* getrokken wordt, dan past de betekenis (van bidden) 'met het oog op zichzelf' hier goed (zie ook de betekenis van *pros* in 18:9). Hij mag dan tot God bidden, maar in het gebed staat hij zelf centraal; elke hoofd- en bijzin begint met 'ik'. Voordeel van de opvatting die *pros heauton* bij *statheis* neemt, is dat er parallelie ontstaat tussen de farizeeër en de tollenaar: waar de farizeeër 'op zichzelf' gaat staan, daar staat de tollenaar 'van verre'. Voordeel is tevens dat de farizeeër dan zowel in zijn gebedshouding als in zijn gebed afstand neemt van de tollenaar.

De twee gebeden

Beide gebeden hebben de functie om de personages te karakteriseren.⁹ We schonken hierboven al aandacht aan het verschil in lengte van de gebeden. Ook de inhoud verdient bespreking. Het dankgebed van de farizeeër kent twee elementen. De farizeeër begint met *afstand* te nemen van alle anderen, inclusief de man met wie hij naar de tempel is opgegaan om te bidden (18:11b).¹⁰ Daarna brengt hij zijn eigen rechtvaardigheid sterk naar voren (18:12). De farizeeër doet zelfs meer dan het gewone. Zo vast hij niet alleen op Grote Verzoendag (Num. 29:7), maar ook in de week, zelfs twee keer, op maandag en op

⁵ 'Opgaan naar de tempel' (om te bidden) in Lucas-Acta komen we verder alleen nog in Handelingen 3:1 (en 4:31) tegen. B. van Iersel (De Farizeeër en de tollenaar (Lc 18,9-14), in: *Parabelverhalen in Lucas. Van semiotiek naar pragmatiek* (TFT-Studies 8), Tilburg: Tilburg University Press 1987, 194-216, bijz. 201 en 203) ziet nog een tweede overeenkomst: 'Beiden hebben ze overtredingen begaan en zijn bijgevolg zondig', maar deze constatering vindt geen basis in de tekst.

⁶ Deze constructie: '*twee... de een ... en de ander ...*' kwamen we vlak hiervoor twee keer tegen: in 17:34 en 35, en al eerder in 7:41, de gelijkenis van de twee schuldenaren.

⁷ B. Heininger, *Metaphorik, Erzählstruktur und szenisch-dramatische Gestaltung in den Sondergutgleichnisse bei Lukas* (NTA 34), Münster: Aschendorf 1991, 213. Vgl. J. Smit, *Speelruimte. Een structurele lezing van het evangelie*, Hilversum: Gooi en Sticht 1981, 76-77.

⁸ De houding die de tollenaar hier inneemt, vinden we ook rond het kruis: de scharen die zich op de borst slaan (23:48) en al zijn bekenden die van verre staan (23:49).

⁹ M. Wolter, *Das Lukasevangelium* (HNT 5), Tübingen: Mohr Siebeck 2008, 592. De vraag of we met een authentieke uitdrukking van farizees vroomheid van doen hebben of met een karikatuur/parodie is hier niet van belang. Beide gebeden willen allereerst als gebed van deze beide bepaalde personen verstaan worden.

¹⁰ De farizeeër gaat ervan uit dat ook God iemand zoals 'deze tollenaar' zal diskwalificeren. Hij houdt noch de mogelijkheid open dat de tollenaar schuld belijdt, noch ook dat God de tollenaar genadig zal zijn.

donderdag (Did. 8:1v.). En: hij geeft niet alleen tienden van wat het land opbrengt (Deut. 14:28), maar van alles wat hij verwerft. Kortom, deze farizeeër weet zich het nodige te ontzeggen én hij brengt zware financiële offers.

Ook de tollenaar *neemt afstand*. Zo is al uit zijn lichaamstaal gebleken: het feit dat hij van verre staat, maar het blijkt ook uit zijn gebed, dat de geest van de oudtestamentische boetepsalmen (Psalm 51:3) ademt¹¹, een gebed, waarin God (*ho theos*) voorop staat en waarin hij zichzelf helemaal achteraan - in de zin - plaatst (*moi tõi hamartolõi*). De twee, God en hij, zondaar, staan op afstand van elkaar, onderbroken door het werkwoord *hilaskomai* ('verzoenen'). Waar de tollenaar met dit werkwoord om vraagt, is nu juist dat God deze afstand zal overbruggen.

Conclusie

Een lastige kwestie in vers 14 vormt *par' ekeinon*.¹² Hoe moet het Griekse voorzetsel verstaan worden? Sommige uitleggers verstaan *para* comparatief: 'Deze ging meer gerechtvaardigd naar zijn huis dan diegene.' Met anderen vat ik het voorzetsel exclusief op zoals in 13:2,4: 'Deze ging gerechtvaardigd naar zijn huis in tegenstelling tot diegene.' Tot een hele andere lezing komt T.A. Friedrichsen. Hij vertaalt *para* met 'wegens' om dan tot de opvatting te komen dat de tollenaar gerechtvaardigd wordt *wegens* het wekelijks vasten en geven van de tienden van de farizeeër.¹³ Deze lezing kent minimaal dit probleem: Aan de spreuk aan het slot is in dat geval geen (logische) betekenis meer toe te kennen.

In het Lucasevangelie eindigen uitspraken/redevoeringen van Jezus vaak met 'ik zeg u' (4:24,25; 7:26; 9:27; 11:9,51; 12:5,37, 44; 16:9; 18:8,14,17,29; 21:3,32).¹⁴ Met dit 'ik zeg u' (in vers 14), waarmee Jezus zichzelf ('ik') en de hoorders ('u') tegenwoordig stelt, wordt de loop van het verhaal, de parabel, doorbroken. De daaropvolgende woorden krijgen daardoor een dubbele functie. Enerzijds vertellen ze de afloop van de parabel. Anderzijds zet Jezus zijn eigen gezag achter Gods rechtvaardiging van de tollenaar. Daarmee is hij meer dan alleen verteller van de parabel. Hij ruilt de rol van verteller van de gelijkenis in voor die van de instantie die weet heeft van Gods oordeel over beide personen.¹⁵

De reden voor dit oordeel over beiden wordt in 18:14 met een algemene spreuk geformuleerd: 'Een ieder die zichzelf verhoogt, zal vernederd worden, maar hij die zichzelf vernedert, zal verhoogd worden.'¹⁶ De lezer kwam de spreuk eerder tegen uit Jezus' mond (14:11, vgl. Maria in 1:52b). In 14:11 heeft de verhoging en de vernedering met een daad van doen, hier met het woord. De lezer zal het eerste deel van de spreuk verbinden met de farizeeër, het tweede deel met de tollenaar. Dat de farizeeër zichzelf verhoogt, moge blijken uit zijn 'dankzegging' dat hij niet is zoals de rest van de mensen. Zijn vernedering bestaat daarin dat hij niet gerechtvaardigd afdaalt naar zijn huis, waar hij meende een rechtvaardige te zijn. Dat de tollenaar zichzelf vernedert, moge allereerst al blijken uit zijn houding van afstand en geen durf om zijn ogen naar de hemel op te heffen als ook uit zijn gebed, waarin hij over zichzelf als zondaar spreekt, dus als iemand die zijn bestemming mist.¹⁷ Zijn verhoging bestaat daarin dat hij die zichzelf een zondaar noemde, gerechtvaardigd naar huis gaat.¹⁸

J. Smit verwoordt de betekenis van dit eindoordeel haarfijn. Jezus heeft de gelijkenis 'zo opgezet dat onze sympathie niet naar de farizeeër, maar naar de tollenaar uitgaat.' 'Onwillekeurig laat je je door je sympathie voor de tollenaar meeslepen, totdat het met een schok tot je doordringt hoe ongehoord en provocerend dit

¹¹ Zie S. von Stemmler, Der betende Sünder vor Gott. Lk 18,9-14 zur Rezeption von Psalm 51 (50),19, in: C.M. Tuckett (ed.), *The Scriptures in the Gospels* (BETL 131), Leuven: Peeters 1997, 579-589.

¹² Zie voor een uitgebreide tekstkritische bespreking: J.B. Cortés, The Greek Text of Luke 18:14a: A Contribution to the Method of Reasoned Eclecticism, *Catholic Biblical Quarterly* 46 (1984), 255-273.

¹³ T.A. Friedrichsen, The Temple, a Pharisee, a Tax Collector, and the Kingdom of God, *Journal of Biblical Literature* 124 (2005), 89-119, bijz. 116-118.

¹⁴ De wijze waarop 'ik zeg u' in vers 14 voorkomt, is uniek, omdat, omdat dit de enige plaats is waar het als een soort interjectie voorkomt die een narratieve sequentie onderbreekt (zo B. van Iersel, *Parabelverhalen in Lucas*, 207).

¹⁵ Zie ook B. van Iersel, *Parabelverhalen in Lucas*, 194 en 207.

¹⁶ J.J. Kilgallen (*Twenty Parables of Jesus in the Gospel of Luke* (SB 32), Rome: Editrice Pontificio Istituto Biblico 2008, 154) noemt de spreuk 'the final clarification of the entire report, vv 0-14a.'

¹⁷ Förster (*Das Gemeinschaftliche Gebet*, 306) ziet het gebed van de tollenaar niet als zelfvernedering, maar als een vorm van ware zelfkennis.

¹⁸ Contra B. van Iersel (*Parabelverhalen in Lucas*, 203) die beweert dat in de spreuk een omkering plaatsvindt die niet in het verhaal is terug te vinden. Ook J. Smit (*Speelruimte*, 75) vindt de algemene regel aan het slot niet goed bij het verhaal passen.

eindoordel is. De officiële, alom geachte vrome wordt door God gedesavoueed, terwijl een man die alles wat heilig is, met voeten heeft getreden, zonder voorbehoud door hem wordt aanvaard.¹⁹

De bedoeling van de parabel

De gelijkenis is voor een groep bestemd: 'sommigen, die van zichzelf overtuigd zijn dat zij rechtvaardig zijn en die de overigen minachten.' Deze groep maakt een scherp onderscheid tussen zichzelf en anderen. Zo positief als zij zichzelf zien, zo negatief kijken zij tegen de rest van de mensheid aan. Die twee aspecten komen terug in de parabel. In de gelijkenis is de farizeeër de gestalte van de in 18:9 genoemde groep.²⁰ De geminachte rest (18:9) krijgt in de gestalte van de tollenaar een eigen plek in de parabel. Aan het slot is hij zelfs het subject van de zin en staat de farizeeër in de schaduw.²¹

Om de bedoeling van de parabel voor de in 18:9 genoemde groep in het oog te krijgen, moeten we eerst zien dat in de hoofdzin van 18:14 het begin van de passage zagezegd hernomen wordt. Het woord 'rechtvaardig' uit vers 9 keert aan het slot in de conclusie met 'gerechtvaardigd' terug. Dit theologisch passief *dedikaiômenos*²² wordt nu gebruikt met betrekking tot degene die eerst behoorde tot de mensen die werden geminacht door degene die van zichzelf overtuigd zijn dat zij rechtvaardig zijn. Degene echter die van zichzelf overtuigd was dat hij rechtvaardig is, de farizeeër, is dat niet in Gods oordeel. Hij wordt niet gerechtvaardigd, maar 'deze', waarmee Jezus het woord herneemt waarmee de farizeeër de tollenaar eerder wegzette (18:11). Waarom dat niet het geval is, wordt aan het slot in de spreuk van 18:14c duidelijk: het heeft te maken met zijn gebed, waarin hij zichzelf boven ieder ander verheven waant.

Degenen voor wie de parabel bedoeld is, krijgen met de parabel met bijbehorende conclusie van Jezus te horen dat hun overtuiging nog wel eens compleet omgekeerd kan worden/zijn aan Gods 'overtuiging' ten aanzien van die mensen van wie zij verregaand afstand nemen. Waar de farizeeër ervan overtuigd was een rechtvaardige te zijn, blijkt aan het slot echter diegene rechtvaardig te zijn, 'deze tollenaar', op wie de farizeeër minachtend neerkeek. Lucas 18:9-14 gaat dan ook primair over ware en valse claims van rechtvaardigheid. De zondaar (=tollenaar) die gerechtvaardigd wordt, past geheel in het lucaanse beeld van de maatschappelijke randfiguren die door Jezus aan de lezer(es) ten voorbeeld worden gesteld. De parabel als een verhaal van omkering van gebruikelijke sociale oordelen is een oproep om te leren omdenken.

Samenvatting

Wanneer je naar de gelijkenis van de farizeeër en tollenaar kijkt (18:10-14) en deze aanlegt tegen de aanleiding voor Jezus om deze parabel te vertellen (18:9), dan valt op dat het in de aanleiding om *een* groep gaat, terwijl de gelijkenis om *twee* figuren draait. Dat brengt de auteur tot de kernvraag van zijn artikel: Wat wil deze parabel duidelijk maken aan hen 'die van zichzelf overtuigd zijn dat zij rechtvaardig zijn en die de rest minachten'? In dit artikel schenkt hij allereerst aandacht aan de plaats van de perikoop in de grotere context. De passage maakt deel uit van een eenheid (17:11-18:34) die met Jeruzalem begint en eindigt. Het thema van deze eenheid is het koninkrijk van God en de daarbijbehorende gerechtigheid. Daarna bespreekt hij de structuur van de parabel: A (18:10), B (18:11-12), B' (18:13) en A' (18:14). In de inleiding (18:11) komt aan de orde dat de gelijkenis bestemd is voor een niet nader bepaalde groep van mensen met een sterk dichotomisch wereldbeeld: zij als rechtvaardigen, de rest zondaren. In de gelijkenis zet Jezus twee gestalten tegenover elkaar: een farizeeër en een tollenaar. Aan het begin verschillen ze niet van elkaar, maar aan het eind worden ze door Jezus van elkaar onderscheiden in die zin dat de tollenaar gerechtvaardigd naar huis gaat in tegenstelling tot de farizeeër. Een verklaring daarvoor geeft Jezus aan het slot. Het gebed van de farizeeër, waarin hij hooghartig afstand neemt van de rest, wordt als verhoging geduid, het gebed van de tollenaar, waarin hij zichzelf op de laatste plaats zet, als vernedering. met recht door Joop Smit een schokkend en provocerend eindoordeel genoemd.

Essentieel voor de clue zijn de woorden 'rechtvaardig' aan het begin en 'gerechtvaardigd' aan het slot. Er vindt een omkering plaats. Waar de niet nader bepaalde groep zichzelf voor rechtvaardig houdt, daar blijkt

¹⁹ J. Smit, *Speelruimte*, 78. Dat dit vonnis opmerkelijk genoemd mag worden, blijkt ook uit Johannes 9:31.

²⁰ Zie ook Kilgallen (*Twenty Parables*, 153): 'The Pharisee's prayer is to be understood according to the verse (9) which Luke uses to introduce the story to us.'

²¹ Zie ook B. Heininger, *Metaphorik*, 212.

²² 'Accepted as righteous by God', zo R.C. Tannehill, *Luke* (ANTC), Nashville: Abingdon Press 1996, 267, 'die richterliche Anerkennung des Gerechten', zo E. Linnemann, *Gleichnisse Jesu. Einführung und Auslegung*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1978/7^e, 149. De zelden voorkomende perfectumvorm *dedikaiômenos* (vgl. Rom. 6:7 en 1 Kor. 4:4) geeft de duurzaamheid van het goddelijk handelen aan (Th. Popp, *Werbung in eigener Sache (Vom Pharisäer und Zöllner)* Lk 18,9-14, in: R. Zimmermann (ed.), *Kompendium der Gleichnisse Jesu*, Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus 2007, 681-695, bijz. 683).

dat woord in de parabel toegekend te worden aan de eerder geminachte. De parabel als een verhaal van omkering van gebruikelijke sociale oordelen is een oproep om te leren omdenken.

Kernwoorden

Lucas, gelijkenis/parabel, farizeeër, tollenaar, rechtvaardig, zondaar, rechtvaardiging.

Interpretatie

Een kortere versie van dit artikel verschijnt in maart 2011 in *Interpretatie* 19,2 (2011).